

A nemzeti kultúra továbbélése a digitális technológia korában

2011-11-22

HASZNÁLATI UTASÍTÁS

A koncepció kidolgozása során a deduktív módszert követtük: arra törekedtünk, hogy az alapelvekből vezessük le az elméletet, majd ebből bontsuk ki a gyakorlatot. Így egy többszintű anyag keletkezett, amelyben az **1–2. szint** adja a **koncepció összefoglalását**, míg a **3–4. szint az elméleti**, az **5–7. szint pedig a gyakorlati részletezést**. (A szinteket a hosszabb változatban a **fekete**, **kék** és **zöld** színek alkalmazásával is elkülönítettük.)

A szerkezet előnye, hogy az alsóbb szintek tovább bővíthetők, javíthatóak, pontosíthatóak úgy, hogy közben a koncepció egésze konzisztens marad. A teljes változatból bármikor kinyerhető a szükséges mélységű/terjedelmű dokumentum, sőt, akár egy-egy részfejezet is kiemelhető, külön fejleszthető, majd visszailleszthető a nagy egészbe.

ÖSSZEFOGLALÁS

1 Meghatározások

- 1.1 Az emberiség *kulturális öröksége* az emberiség kulturális javainak összessége, e javak tudományos feldolgozottságának mindenkori mértékében.
- 1.2 A *magyar kulturális örökség* az emberiség kulturális örökségének magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású része.
- 1.3 A *digitális kulturális örökség* az emberiség kulturális örökségének digitalizált, valamint eleve digitális formában létrejött része.

2 Helyzetelemzés: a kulturális örökség a digitális korban

- 2.1 A *magyar állam* feladata, hogy biztosítsa a köztulajdonban lévő kulturális javakhoz való hozzájutást.
- 2.2 A digitális kor *kultúrafogyasztói* egyre növekvő mértékben várják el, hogy a kulturális javakhoz a digitális közegen keresztül is hozzáférhessenek.
- 2.3 A kulturális örökséget *őrző gyűjteményeket* a digitális technológia számos szempontból új kihívások elé állítja, amelyeknek a hagyományos szemlélettel és a rendelkezésükre álló eszközeikkel nem tudnak megfelelni.

3 A MaNDA két fő feladata és elvi megoldásuk

- 3.1 A Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (a továbbiakban: MaNDA) mint közgyűjtemény két fő feladata a magyar digitális kulturális örökség *hozzáférhetővé tétele* és *hosszú távú megőrzése* – ahogyan erről a Digitális Megújulás Cselekvési Terv 2010–2014. és a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény, valamint a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról szóló 2011. évi LX. törvény rendelkezik.

- 3.2 A két feladatot az információtörténet tanulsága szerint ugyanazzal a művelettel kell megoldani, mivel az emberiség a kulturálisan jelentős jelszerű adatokat egyre kevésbé az adathordozó tartósságának növelése, egyre inkább sokszorozás révén tartja fenn.
- 3.3 A magyar művelődés világát ennek megfelelően úgy lehet a leginkább megőrizni a jövő számára, hogy digitális formában a kultúrafogyasztók rendelkezésére bocsátjuk. Ha a felhasználók tömegesen töltik le saját gépeikre a teljes nemzeti kulturális örökséget, akkor nemcsak hozzáférhetővé tételéről, hanem megsokszorozása révén egyúttal megőrzéséről is gondoskodtunk.
- 3.4 A megoldáshoz vezető úton az első lépés a magyar digitális kulturális örökség KÉPMÁSÁNAK létrehozása és a világhálón keresztül hozzáférhetővé és szabadon másolhatóvá tétele.
- 3.5 A MaNDA felelőssége, hogy a magyar kultúra méltóképpen jelenjen meg az egyetemes kultúra digitális térképén. Ennek elsődleges eszköze a magyar digitális kulturális örökség közvetítése az európai kultúra soknyelvű digitális adattára, az EUROPEANA felé.
- 3.6 *Jogi, szabályozási kérdések.* A MaNDA csak a megfelelő jogi megoldások kidolgozásával és alkalmazásával végezheti el kettős feladatát. Ennek során figyelembe kell venni az uniós szabályozásokat is.
- 3.7 *Informatikai háttér.* A MaNDA működésének egyik első lépéseként meg kell teremteni a feladatok megoldásának informatikai feltételeit. A rendszer rendkívüli méretét és bonyolultságát az az előzetes stratégiai döntés magyarázza, hogy a MaNDA nem csupán portál és metaadattár, hanem adatparki és biztonsági háttértár is egyben.
- 3.8 *A finanszírozás problémája.* A MaNDA részletes terveinek elkészítése során ki kell dolgozni a fenntartható működtetés hosszú távú modelljét is.

4 A tényleges feladatmegoldás: a KÉPMÁS létrehozása

- 4.1 A KÉPMÁS a magyar digitális kulturális örökség rendezett másolata, amelynek mesterpéldányát a MaNDÁBAN kell létrehozni.
- 4.2 A KÉPMÁS forrásai elsősorban és elsőrangúan a közgyűjtemények. A KÉPMÁS megalkotásában a MaNDA szorosan együttműködik a többi közgyűjteménnyel, ezen belül is a Nemzeti Kulturális Digitális Dokumentációs Klaszter tagjaival.
- 4.3 A nem állami vagy önkormányzati fenntartású gyűjtemények (magángyűjtemények, egyházi gyűjtemények, határokon túli magyar gyűjtemények) saját elhatározásukból szintén bekapcsolódhatnak a KÉPMÁS létrehozásába.
- 4.4 A KÉPMÁS folyamatos bővítésének során a MaNDA a digitális kötelempéldányok rendszerét működteti. A digitális kulturális ipar termékeinek lenyomatait teljes körűen megőrzi, és a jogi lehetőségek mértékében hozzáférhetővé teszi.
- 4.5 A MaNDA rendszerében mód nyílik a kulturális tartalmak szabad tárolására, azaz a felhasználók általi feltöltésére is. A MaNDA biztosítja ezeknek a tartalmaknak adatszintű megőrzését, a KÉPMÁSBAN való tényleges láthatóságukat azonban csak akkor teszi lehetővé, ha megfelelnek az 1. pontban rögzített meghatározásoknak.

5 A KÉPMÁS szerkezete

- 5.1 A KÉPMÁS szerkezete három részből áll: adatokból, metaadatokból és rendezésekből. Fő szabályként az adatok és metaadatok gyarapítása továbbra is az adatgazdáknál folyik, a MaNDA csak másolati példányokat vesz át belőlük, s ezekre építve saját rendezéseket is megvalósít.
- 5.2 *Adatok.* A megőrzésre szánt kulturális javaknak a KÉPMÁSba bekerülő digitális lenyomatait a MaNDA rendszerében adatoknak nevezzük.
- 5.3 *Metaadatok.* A KÉPMÁSba bekerülő adatok leírására a MaNDA saját metaadatszabványt használ, amelynek alapja a tudomány fogalomkészlete és a közgyűjtemények metaadatkincse.

5.4 *Rendezések.* A KÉPMÁS háromféle központi rendezési elve: műszaki, gyűjteményi és tudományos.

6 Összegzés

- 6.1 Két feladatának együttes teljesítésével a MaNDA megteremti az egyablakos művelődés lehetőségét, a digitalizált nemzeti kulturális örökséghez való közvetlen és akadálymentes hozzáférést.
- 6.2 Ily módon a MaNDA kulcsfontosságú szerepet tölt be a nemzeti kultúra továbbélésének biztosításában, amennyiben közvetít a magyar kulturális örökség és a digitális kor embere között.
- 6.3 Hiszen a digitális kultúrára végső soron ugyanaz érvényes, mint a kulturális örökség egészére: elemei csak a folyamatos használat útján tarthatóak életben.

1 Meghatározások

- 1.1 Az emberiség *kulturális öröksége* az emberiség kulturális javainak összessége, e javak tudományos feldolgozottságának mindenkori mértékében.
- 1.2 A *magyar kulturális örökség* az emberiség kulturális örökségének magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású része.
- 1.3 A *digitális kulturális örökség* az emberiség kulturális örökségének digitalizált, valamint eleve digitális formában létrejött része.

2 Helyzetelemzés: a kulturális örökség a digitális korban

- 2.1 A *magyar állam* feladata, hogy biztosítsa a köztulajdonban lévő kulturális javakhoz való hozzájutást.
 - 2.1.1 A kultúrpolitikának a kulturális örökség körébe tartozó tartalmak minél szabadabb és minél sokszínűbb elérésének biztosítására kell törekednie, és meg kell határozni, milyen eszközökkel lehet e célt leghatékonyabban támogatni.
- 2.2 A digitális kor *kultúrafogyasztói* egyre növekvő mértékben várják el, hogy a kulturális javakhoz a digitális közegen keresztül is hozzáférhessenek.
 - 2.2.1 A kulturális javak adatgazdáinak arra kell törekedniük, hogy kincseiket a digitális közegben is elérhetővé tegyék.
- 2.3 A kulturális örökséget *őrző gyűjteményeket* a digitális technológia számos szempontból új kihívások elé állítja, amelyeknek a hagyományos szemlélettel és a rendelkezésükre álló eszközeikkel nem tudnak megfelelni.
 - 2.3.1 A digitális közeg az információ kezelése, továbbítása és többszörözése tekintetében minden korábbinál hatékonyabb, amennyiben gyors, széles hatókörű, könnyen újrahasznosítható, adatvesztés nélküli másolást tesz lehetővé, a hálózati működés révén bármikor, bárhol igénybe vehető.
 - 2.3.2 Ugyanakkor a digitális közeg minden korábbinál kevésbé hatékony, ami az információk megbízható tárolását, hosszú távú megőrzését illeti, mivel rendkívüli módon érzékeny a szolgáltatás körülményeinek változására, a technológia elavulására, illetve sérülékenységre.

3 A MaNDA két fő feladata és elvi megoldásuk

- 3.1 A Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (a továbbiakban: MaNDA) mint közgyűjtemény két fő feladata a magyar digitális kulturális örökség *hozzáférhetővé tétele* és *hosszú távú megőrzése* – ahogyan erről a Digitális Megújulás Cselekvési Terv 2010–2014. és a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény, valamint a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról szóló 2011. évi LX. törvény rendelkezik.
- 3.2 A két feladatot az információtörténet tanulsága szerint ugyanazzal a művelettel kell megoldani, mivel az emberiség a kulturálisan jelentős jelszerű adatokat egyre kevésbé az adathordozó tartósságának növelése, egyre inkább sokszorozás révén tartja fenn.
- 3.3 A magyar művelődés világát ennek megfelelően úgy lehet a leginkább megőrizni a jövő számára, hogy digitális formában a kultúrafogyasztók rendelkezésére bocsátjuk. Ha a felhasználók tömegesen töltik le saját gépeikre a teljes nemzeti kulturális örökséget, akkor nemcsak hozzáférhetővé tételéről, hanem megsokszorozása révén egyúttal megőrzéséről is gondoskodtunk.
 - 3.3.1 A kiszolgálón elhelyezett anyaghoz való hálózati hozzáférés bármilyen műszaki szinten mindig lassabb lesz, mint a saját tárolóeszközön elhelyezett adatokhoz való közvetlen, hálózatmentes hozzáférés.

- 3.3.2 A teljes megosztás műszaki feltételei fokozatosan jönnek létre. Amíg a felhasználó még nem tud saját példányra szert tenni, addig a MaNDA hálózati felületein virtuális gépe lesz, amelyet személyes beállításokkal használhat.
- 3.4 A megoldáshoz vezető úton az első lépés a magyar digitális kulturális örökség KÉPMÁSÁSÁNAK létrehozása és a világhálón keresztül hozzáférhetővé és szabadon másolhatóvá tétele.
- 3.5 A MaNDA felelőssége, hogy a magyar kultúra méltóképpen jelenjen meg az egyetemes kultúra digitális térképén. Ennek elsődleges eszköze a magyar digitális kulturális örökség közvetítése az európai kultúra soknyelvű digitális adattára, az EUROPEANA felé.
- 3.5.1 Az Európai Unió által indított és támogatott kezdeményezés célja, hogy Európa kulturális és tudományos örökségét nyilvánosan hozzáférhetővé tegye. A tagállamokkal szembeni legfontosabb elvárások:
- 3.5.1.1 Közpénzen csak úgy folyhassanak digitalizálások, hogy az elkészült anyagokat hozzáférhetővé teszik az EUROPEANA rendszerén keresztül is.
- 3.5.1.2 Öt éven belül az adott kultúra legfontosabb, köztulajdonban lévő mesterművei legyenek hozzáférhetőek az EUROPEANÁN keresztül.
- 3.5.1.3 A digitalizálás költséghatékonyá tétele érdekében nemzeti stratégiákat kell készíteni, amelyek európai szinten is megosztandók.
- 3.5.2 A magyar digitális kulturális örökség teljességére vonatkozólag a MaNDA veszi át a nemzeti közvetítő [national aggregator] szerepét.
- 3.5.3 A MaNDA fokozottan figyelembe veszi az EUROPEANA fejlesztési irányait, szolgáltatásainak kialakítása során ugyanakkor elsősorban a magyar kultúrafogyasztókat tartja szem előtt.
- 3.6 *Jogi, szabályozási kérdések.* A MaNDA csak a megfelelő jogi megoldások kidolgozásával és alkalmazásával végezheti el kettős feladatát. Ennek során figyelembe kell venni az uniós szabályozásokat is.
- 3.6.1 A szerzői jogi védelem alá nem eső kulturális adatokat teljes körűen kell megőrizni és korlátozás nélkül hozzáférhetővé tenni.
- 3.6.1.1 A MaNDA egyik előzménye, a Nemzeti Digitális Adattár megelégedett az adatgazdáknál hagyott tartalomra való közvetlen rámutatás jogával, amit a közgyűjtemények közpénzből felépített metaadatbázisaihoz való szabad hozzáféréssel óhajtott volna biztosítani. A MaNDA ezzel szemben a közgyűjtemények metaadatain felül az adataikból is két másolatot helyez el gyűjteményében: egyet biztonsági mentésként, egyet pedig a saját óriás-adatbázisában hozzáférhetővé téve.
- 3.6.1.2 Annak érdekében, hogy egyfelől a lehető legmagasabb színvonalon lehessen kielégíteni a kulturális tartalmak iránti fogyasztói igényeket, másfelől az adatgazdák további felhasználással kapcsolatos érdekei ne sérüljenek, a nemzeti kulturális örökség gondozásáért felelős politikai és államigazgatási szereplőknek a MaNDA partnereivel közösen kell határozniuk arról, hogy a kulturális javak digitális lenyomatait az adatgazdák milyen formátumban és milyen minőségben teszik hozzáférhetővé. Eközben nem szabad szem elől veszíteni azt a körülményt, hogy az adatgazdáknál létrehozott digitális adatok is a köz tulajdonában állnak.
- 3.6.2 A szerzői jogi védelem alá eső kulturális javak közcélú archiválását is lehetővé kell tenni a jogtulajdonos engedélyével. Ezzel egyidejűleg a jogtulajdonos nyilatkozatot tesz a hozzáférésre vonatkozó kikötéseiről (kiválasztja a MaNDA által kidolgozandó lehetőségek közül a számára megfelelőt).
- 3.6.2.1 Ki kell alakítani a kereskedelmi forgalomban már nem kapható [out of distribution] művek közcélú digitalizálásának lehetőségeit.
- 3.6.3 Kezdeményezni kell a vitatható jogállású kulturális javak helyzetének tisztázását, a szabadon felhasználható művek körébe való bevonását (pl. az ún. árva művek

- felszabadítása, a szocializmus időszakában keletkezett bizonyos művek – pl. állami gyártású filmek – esetleges közkinccsé tétele).
- 3.6.4 Meg kell vizsgálni, hogyan lehetne nyitottabb kulturális hozzáférési politikát támogatni az új szerzői jogi technikák (pl. Creative Commons, GNU) alkalmazásával.
- 3.6.5 A kulturális javak MaNDA-n keresztül hozzáférhetővé váló digitális lenyomataira vonatkozóan meg kell határozni a további (üzleti és nem üzleti célú) felhasználás feltételeit.
- 3.6.5.1 A köztulajdonban lévő művelődési tárgyakhoz való digitális hozzáférést alapvetően nem szabad korlátozni.
- 3.6.5.2 Elvitathatatlan joguk viszont a közgyűjteményeknek, hogy az általuk őrzött kulturális javak digitális lenyomatainak üzleti forgalmából a 3.8.2.3. pontban körülírt módon bevételre telessenek szert.
- 3.7 *Informatikai háttér.* A MaNDA működésének egyik első lépéseként meg kell teremteni a feladatok megoldásának informatikai feltételeit. A rendszer rendkívüli méretét és bonyolultságát az az előzetes stratégiai döntés magyarázza, hogy a MaNDA nem csupán portál és metaadatár, hanem adatparki és biztonsági háttértár is egyben.
- 3.7.1 Fel kell építeni egy olyan együttműködésen alapuló informatikai rendszert, amely lehetővé teszi a közgyűjteményi adatokhoz és metaadatokhoz való akadálytalan hozzáférést, továbbá a szétszórt közgyűjteményi adatbázisok szabad importálását a MaNDA óriás-adatbázisába.
- 3.7.1.1 A közgyűjtemények informatikai modelljeit nyilvánossá és részleteiben is átláthatóvá kell tenni.
- 3.7.1.2 Meg kell oldani, hogy a közgyűjtemények megfelelő színvonalú informatikai szolgáltatásokhoz juthassanak hozzá. Ennek lehetséges formái a következők:
- 3.7.1.2.1 egy központi állami adatparki környezet igénybevétele,
- 3.7.1.2.2 a MaNDA által működtetendő közös kulturális adatparki szolgáltatás kiépítése,
- 3.7.1.2.3 az erre alkalmas közgyűjtemények infrastruktúrájának és személyi állományának fejlesztése saját MaNDA-részlegük kialakításának érdekében.
- 3.7.2 A felhasználó nem láthat különbséget aközött, hogy egy digitális adat közvetlenül: a MaNDA gépparkjáról, vagy közvetve: egy közgyűjteményi adatgazda gépéről kerül át az ő felhasználói számítógépére.
- 3.7.2.1 A MaNDA teljes kiépüléséig műszaki és gazdaságossági szempontok döntik el, hogy a MaNDA központi felületéről elérhető tartalmakat az adott esetben technikailag a MaNDA vagy az illetékes közgyűjtemény szolgáltatja.
- 3.7.2.2 A központi szolgáltatás nem jelenti azt, hogy a közgyűjteményekben ne maradnának informatikai kompetenciák. A pontos határvonalak meghúzása nagy körültekintést igényel.
- 3.7.2.3 Az adatgazdára vonatkozó információkat minden esetben egyértelműen fel kell tüntetni.
- 3.7.2.3.1 A MaNDA nem támogatja a digitális lenyomatok további hasznosítását akadályozó méretű vízjelek elhelyezését.
- 3.8 *A finanszírozás problémája.* A MaNDA részletes terveinek elkészítése során ki kell dolgozni a működtetés hosszú távú modelljét is.
- 3.8.1 A magyar állam által a MaNDA-ra ruházott feladatokat – ahogy az a közgyűjtemények esetében mindig is történt – alapvetően közpénzből és adományokból kell megvalósítani.
- 3.8.1.1 A gyűjteményeknek a MaNDA-val való együttműködése a gyűjteményekben különös ráfordítást nem igényel. A közgyűjtemények feladatai

- között a digitális korszak előtt is szerepelt az állományvédelem, a tárgynyilvántartás stb. az ehhez tartozó technikai és személyi költségekkel együtt.
- 3.8.1.1.1 A digitális korban – egyrészt az olcsóbb technológia, másrészt a munkafolyamatok nagyobb részének automatizálhatósága miatt – az adatok rögzítése lényegesen kevesebb forrást igényel, mint azelőtt.
- 3.8.1.1.2 A tárgyleírás (az adatok metaadatokkal való ellátása) ugyanakkor továbbra sem csökkenő, sőt növekvő mértékű és értékű emberi szaktudást igényel.
- 3.8.1.2 A közintézményekben (pl. egyetemeken, akadémiai kutatóhelyeken) közpénzen létrejövő kulturális javaknak (pl. a tudományos folyóirat-cikkeknek) szabad hozzáférésűeknek kell lenniük.
- 3.8.1.3 A közgyűjtemények az általuk őrzött kulturális javak digitális lenyomatainak üzleti célokra történő értékesítéséből bevételre tehetnek szert.
- 3.8.1.3.1 A digitális lenyomatok hozzáférése és hiperhivatkozáson túlmenően, kereskedelmi hasznosítása (pl. lemásolás és kiadványban való felhasználás) kizárólag az adatgazda (pl. közgyűjtemény) engedélyével lehetséges. Az adatgazdák az engedélyek megadását fizetéshez köthetik.
- 3.8.1.3.2 Azok a hálózati kiadványok viszont, amelyek nem lemásolás, csak hiperhivatkozás révén illesztik be anyagukba a digitális lenyomatot, nem engedélykötelesek.
- 3.8.1.3.3 Nem engedélykötelesek a MaNDA részleges vagy teljes másolati példányai sem.
- 3.8.1.4 A közgyűjtemény a digitális lenyomat üzleti célú értékesítésének érdekében sem korlátozhatja e lenyomatok hozzáférhetőségét.
- 3.8.1.4.1 A vállalkozói tőkének a kultúráközvetítésbe való bevonását nem az adatokhoz való hozzáférés korlátozásával kell ösztönözni, hanem a korlátlanul hozzáférhető adatok minél megbízhatóbb, gyorsabb, kényelmesebb, célravezetőbb stb. közvetítése terén nyíló versennyel. Nem az adatokhoz való hozzáférés, hanem a hozzáférés minősége, az adatokhoz hozzáadott érték (pl. zajsűrés, színrekonstrukció, szöveghelyreállítás, adatelrendezés) legyen az üzleti verseny terepe.
- 3.8.1.4.2 A közgyűjtemény a digitális lenyomat üzleti célú értékesítésének során nem köthet olyan szerződést, amely a jogosultak hozzáférési lehetőségeit korlátozza (ld. még 4.2.1.1.).
- 3.8.1.4.3 A lenyomatok jogosulatlan újrahasznosítóival szemben csak utólagos jogorvoslatnak van helye, hogy a jogosultak – a kultúrafogyasztók – hozzáférési érdekei ne sérüljenek.
- 3.8.2 A MaNDÁNAK pályáznia kell a tevékenységéhez kapcsolódó uniós források elnyerésére.
- 3.8.3 A MaNDA infrastruktúrájának és szolgáltatásainak kialakítása során törekedni kell az olcsó, de nagy megbízhatóságú megoldások kiválasztására. Ennek érdekében az üzleti élet szereplőivel is együttműködhet, amennyiben ez megfelel a 3.8.1.4. pontban rögzített elvnek.
- 3.8.4 A MaNDA küldetése, hogy elvezesse a kultúrafogyasztókat a gyűjtemények kincseihez. Ezért a közvetítői tevékenységért egyik féltől sem számít semmilyen térítésre.

4 A tényleges feladatmegoldás: a KÉPMÁS létrehozása

- 4.1 A KÉPMÁS a magyar digitális kulturális örökség rendezett másolata, amelynek mesterpéldányát a MaNDÁ-ban kell létrehozni.
- 4.1.1 A meghatározásoknak eleget tevő adatokat a mindenkor jelen időig kell archiválni, akkor is, ha jogi akadályok miatt megoszthatatlan az anyag egy része.
- 4.1.2 A kulturális örökség terjedelme nem állandó, ezért a KÉPMÁS anyagának teljesen, a szó eredeti jelentésében véve is kulturálisnak, tehát folyamatos művelés alatt állónak kell lennie.
- 4.1.3 Az anyagnak úgy kell a KÉPMÁSBA bekerülnie, hogy előzőleg fel kell dolgozni, meg kell szerkeszteni, a különböző művelődési igényű felhasználók számára több szinten érthetővé, használhatóvá, rendezetté kell tenni. Máskülönben az anyag reménytelen útvessző lesz. A rendezések szabadon bővíthetőek, így nem korlátozzák a szabad művelődést. A szabadság nem minden rendezés hiánya, hanem a bármiféle rendezés lehetősége.
- 4.1.4 A digitális technológia sajátosságaiból következően szükség van a KÉPMÁSBA kerülő anyagok tartalmi és formai gondozására is. Adatkincsüket és számítástechnikai környezetüket folyamatosan frissíteni kell, máskülönben – szemben a digitális korszak előtti időkből származó kulturális javakkal – egyáltalán nem maradnak fenn.
- 4.1.4.1 A digitális kulturális örökség hozzáférhetővé tétele megköveteli a kulturális tartalmakat kiszolgáló technológiai megoldások és rendszerek nyitottságát is.
- 4.1.4.2 A MaNDA kezdeményezheti a fizikai, logikai vagy megjelenítési szerkezetük elavulása miatt veszélybe kerülő digitális tartalmak megmentését. Ilyenkor mérlegelni kell, hogy az adott tartalom esetében a hozzáférhetőség fenntartására melyik eljárás a leginkább célravezető:
- 4.1.4.2.1 a tartalom eredeti informatikai környezetének múzeumi jellegű archiválása,
- 4.1.4.2.2 a tartalom eredeti informatikai környezetének emulációja a megváltozott informatikai környezetben,
- 4.1.4.2.3 a tartalom eredeti informatikai környezetének konvertálása a megváltozott informatikai környezetre.
- 4.1.4.3 A MaNDA rendszeréhez csatlakozott partnerek szükség esetén segítséget kérhetnek egyébként megsemmisülő anyagaik megmentéséhez. A MaNDA többféleképpen gondoskodhat a digitális tartalom továbbéléséről:
- 4.1.4.3.1 közvetít az eredeti adatgazda és a hozzáférhetőség biztosításának folytatását vállaló új adatgazda között,
- 4.1.4.3.2 saját maga vállalja a rendelkezésére álló eszközökre támaszkodva az új adatgazda szerepét.
- 4.1.4.4 Amennyiben nem sikerül idejekorán biztosítani az adott digitális tartalom adatvesztés nélküli továbbélését, s így részben vagy teljes egészében hozzáférhetetlenné válik, a MaNDA indítványozhatja utólagos restaurálását.
- 4.1.4.5 A MaNDA saját kezdeményezésű kutatásokat folytat annak érdekében, hogy kialakítsa azokat az ajánlásokat (a kulturális élet újfajta publikációs formáit), amelyekkel a jövőben már a kulturális javak előállítása során is hathatósan csökkenthető az informatikai környezet elavulásának veszélye.
- 4.1.5 A KÉPMÁS megalkotását a MaNDA tudományos irányítása felügyeli, amely munkájának támogatására szakértőket kér fel, munkacsoportokat hoz létre, kutatásokat kezdeményez.
- 4.1.5.1 Az alkalmazott kutatások célja a MaNDÁ-ban kialakítandó ajánlások és eljárások kidolgozása és kipróbálása:
- 4.1.5.1.1 a magyar klasszikusok időtálló hálózati szövegkritikai kiadásainak szabványa,

- 4.1.5.1.2 a névtárak és a lexikográfia összekapcsolása,
- 4.1.5.1.3 a KÉPMÁS anyagának európai nemzeti adattárakkal való kísérleti egyeztetése (ilyen például a tudóslevezés-nyilvántartás, az AlbumAmicorum-terv, a versformakincs-nyilvántartás, stb.),
- 4.1.5.1.4 kísérleti rendezések a KÉPMÁS anyagán (ilyen például a magyar egynyelvű szótárak metasztótára vagy egy irodalomtörténeti virtuális kézikönyv).
- 4.1.5.2 Az alapkutatások a MaNDA történelmi előzményeit, a hagyományhoz való illeszkedését tárják fel:
 - 4.1.5.2.1 az előző információrobbanás: az írás és nyomtatás megjelenése Magyarországon,
 - 4.1.5.2.2 a magyar részvétel az internet feltalálásában (véletlen gráfok, Address-Code telefonközpont),
 - 4.1.5.2.3 a MaNDÁ-ban és a partner közgyűjteményekben folyó munka történetének dokumentálása.
- 4.1.5.3 A MaNDA ellátja a digitalizálási tevékenységek minőségellenőrzését is: folyamatosan nyomon követi a magyarországi és uniós közpénzeken megvalósuló digitalizálási projekteket, és részletes szakvéleményt tesz közzé róluk.
 - 4.1.5.3.1 A digitális tartalmakat a felkért szakértők a következő szempontok szerint vizsgálhatják:
 - 4.1.5.3.1.1 a forrás minősége,
 - 4.1.5.3.1.2 a metaadatok minősége,
 - 4.1.5.3.1.3 az alkalmazott információtechnológiai eljárások minősége,
 - 4.1.5.3.1.4 az alkalmazott médiakommunikációs formák minősége.
 - 4.1.5.3.2 A szakértők javaslatot tehetnek a bármely szempontból nem kielégítőnek talált digitális tartalmak minőségének javítására.
- 4.2 A KÉPMÁS forrásai elsősorban és elsőrangúan a közgyűjtemények. A KÉPMÁS megalkotásában a MaNDA szorosan együttműködik a többi közgyűjteménnyel, ezen belül is a Nemzeti Kulturális Digitális Dokumentációs Klaszter tagjaival.
 - 4.2.1 A közgyűjtemények birtokában lévő kulturális javakat digitális lenyomataik révén teljes körűen hozzáférhetővé kell tenni a kultúrafogyasztók számára.
 - 4.2.1.1 A közgyűjtemények jogai nem korlátlanok a gondjaikra bízott kulturális javak birtoklását illetően. A közpénz bármily csekély igénybevételével létrehozott digitális lenyomatok közvetítéséről nem szabad harmadik felet kizáró szerződést kötni, mivel ez korlátozza a jogosultak hozzáférési lehetőségeit.
 - 4.2.1.2 A KÉPMÁS mint közpénzen létrehozott kulturális termék maga sem kivétel a szabály alól: szabadon másolható mind a szerzői jog által nem korlátozott részeiben, mind szerkezetében.
 - 4.2.2 A MaNDA tevékenységében való részvételükkel maguknak a közgyűjteményeknek kell szabályozniuk azt a folyamatot, amelynek során kincstár- és kutatóintézet-jellegük egyre erősödik, bemutató és közvetítő szerepük pedig egyre inkább átkerül a digitális közegbe, ahonnan egyre több felhasználójuk érkezik.
 - 4.2.3 A részletes cselekvési terveket már az első lépésektől kezdve a kiemelt szereplők szakértőinek bevonásával kell kidolgozni.
- 4.3 A nem állami vagy önkormányzati fenntartású gyűjtemények (magángyűjtemények, egyházi gyűjtemények, határokon túli magyar gyűjtemények) saját elhatározásukból szintén bekapcsolódhatnak a KÉPMÁS létrehozásába.
- 4.4 A KÉPMÁS folyamatos bővítésének során a MaNDA a digitális kötelempéldányok rendszerét működteti. A digitális kulturális ipar termékeinek lenyomatait teljes körűen megőrzi, és a jogi lehetőségek mértékében hozzáférhetővé teszi.
 - 4.4.1 A magyar digitális kulturális örökségnek a szerzői jogi akadályok miatt hozzáférhetővé nem tehető része ún. sötét archívumot [dark archive] alkot.

- 4.4.1.1 A sötét archívumban tárolt digitális tárgyak metaadatait korlátozás nélkül szabadon hozzáférhetővé kell tenni a KÉPMÁSban.
- 4.4.1.2 A sötét archívumban tárolt adatok a KÉPMÁSba akkor kerülhetnek át,
 - 4.4.1.2.1 ha a jogtulajdonos úgy rendelkezik,
 - 4.4.1.2.2 ha a szerzői jogi korlátozás elévül.
- 4.4.2 A magyar digitális kulturális örökség bármilyen okból fizetős hozzáférésűvé tett részének metaadatait szintén korlátozás nélkül hozzáférhetővé kell tenni a KÉPMÁSban.
- 4.5 A MaNDA rendszerében mód nyílik a kulturális tartalmak szabad tárolására, azaz a felhasználók általi feltöltésére is. A MaNDA biztosítja ezeknek a tartalmaknak adatszintű megőrzését, a KÉPMÁSban való tényleges láthatóságukat azonban csak akkor teszi lehetővé, ha megfelelnek az 1. pontban rögzített meghatározásoknak.

5 A KÉPMÁS szerkezete

- 5.1 A KÉPMÁS szerkezete három részből áll: adatokból, metaadatokból és rendezésekből. Fő szabályként az adatok és metaadatok gyarapítása továbbra is az adatgazdánál folyik, a MaNDA csak másolati példányokat vesz át belőlük, s ezekre építve saját rendezéseket is megvalósít.
- 5.2 *Adatok.* A megőrzésre szánt kulturális javaknak a KÉPMÁSba bekerülő digitális lenyomatait a MaNDA rendszerében adatoknak nevezzük.
 - 5.2.1 A KÉPMÁSba azon adatokat lehet felvenni, amelyek teljesítik a következő feltételeket:
 - 5.2.1.1 szabványos formátumban vannak digitalizálva,
 - 5.2.1.1.1 A szabványosnak tekintendő formátumok és eljárások listáját a MaNDA honlapján nyilvánosságra hozza.
 - 5.2.1.2 oly módon helyezkednek el a kiszolgáló számítógépen, hogy nemcsak a belső hálózatról lehet látni őket, hanem (bizonyos feltételekkel) kívülről is,
 - 5.2.1.3 fel vannak szerelve gyűjteményi metaadatokkal,
 - 5.2.1.3.1 A metaadatsémákat a gyűjteményi sajátosságokat tekintetbe véve és a tudomány igényeinek megfelelően kell megállapítani.
 - 5.2.1.4 létrehozásuk során nem keletkeztek a hozzáférést korlátozó szerzői jogokat.
 - 5.2.1.4.1 Köztulajdonban lévő kulturális javak közpénzen történő digitalizálása esetén semmi sem korlátozhatja a hozzáférést.
 - 5.2.1.4.2 Köztulajdonban lévő kulturális javak magántőke bevonásával történő digitalizálása esetén a gyűjtemény meghatározott időre – pl. az európai irányelvnek javasolt legfeljebb hét évre – értékesítheti az elsődleges felhasználás jogát, a digitális adat azonban mindenképpen köztulajdonba kerül.
 - 5.2.1.4.3 Magántulajdonban lévő kulturális javak digitalizálása esetén a jogtulajdonos rendelkezik a hozzáférésről (ld. 3.6.2).
 - 5.2.2 A MaNDA összehangolja a közgyűjteményekben folyó digitalizálási tevékenységeket.
 - 5.2.3 A MaNDA maga is kezdeményezheti, illetve saját erőforrásaira támaszkodva elvégeztetheti a tudományos irányítás által kijelölt kulturális javak digitális lenyomatainak elkészítését.
 - 5.2.3.1 A MaNDA közvetlen gyarapítása során az adatok természetesen nemcsak a KÉPMÁSBA kerülnek, hanem az eredeti kulturális javak gazdái is megkapják őket.
- 5.3 *Metaadatok.* A KÉPMÁSba bekerülő adatok leírására a MaNDA saját metaadatszabványt használ, amelynek alapja a tudomány fogalomkészlete és a közgyűjtemények metaadatkincse.

- 5.3.1 A KÉPMÁS létrehozásának első lépése nem a digitalizálás, nem is a digitalizált adatok felhalmozása, hanem a közgyűjteményekben képződött metaadatok gyűjtése és rendezése.
- 5.3.2 A metaadatszabványok kialakítása során támaszkodni kell a korábban szerzett tapasztalatokra, a könyvtári, levéltári, múzeumi, archívumi szakmák nemzetközi szinten bevett gyakorlataira, iparági szabványaira, valamint az információs rendszerek közti integráció lehetőségeit kutató kezdeményezések eredményeire. A szabványok legyenek:
- 5.3.2.1 nyíltak, hogy a működtetett rendszerek legyenek átláthatóak,
- 5.3.2.2 szabadok, hogy az együttműködő közgyűjtemények, kulturális archívumok metaadataihoz bárki szabadon hozzáférhessen, és újrahasznosíthassa azokat,
- 5.3.2.3 szakmai-mediális szempontból érvényesek, hogy a különféle kulturális területekre vonatkozó szakmai, archivatori szaktudások érvényesülhessenek,
- 5.3.2.4 informatikai szempontból érvényesek, hogy a szükséges informatikai szaktudás a rendszer minden pontján egyenszilárd módon álljon rendelkezésre.
- 5.3.3 A *formai metaadatok* egységesítése és integrálása lehetővé teszi, hogy a különböző archívumokban egyszerre és egységesen lehessen keresni, így megteremtődik a közgyűjteményi katalógusok közti átjárhatóság (interoperabilitás).
- 5.3.3.1 A MaNDÁ-ban bekövetkezik a kulturális javak tárgy- és címléírásának országos szintű egységesítése. A megosztott munkavégzés során rögzített és gondozott tárgy- és címléíró rekordoknak a központi felületeken keresztül egyaránt hozzáférhetőeknek kell lenniük minden érintett szereplő (a címléírások esetében például könyvkiadók, könyvforgalmazók, könyvtárak, szöveges és audiovizuális archívumok stb.) helyi használata számára.
- 5.3.4 A *tartalmi metaadatok* egységesítése az integráció hatékonyságának növelése érdekében elengedhetetlen.
- 5.3.4.1 Közös névtárak építése. A közgyűjteményekben és egyebütt épített névtárak összekapcsolásáról a MaNDA gondoskodik. Ezzel egységesíti és összemérhetővé teszi az adatok leírását, továbbá lehetővé teszi a közgyűjtemények számára, hogy a tárgyleírás során takarékoskodjanak az élőmunkával. Kialakításukban lehetőség szerint együtt kell működni az államigazgatási rendszerekkel is.
- 5.3.4.1.1 Földrajzi nevek tára
- 5.3.4.1.2 Személynevek tára
- 5.3.4.1.3 Testületi nevek tára
- 5.3.4.1.4 Eseménynevek tára
- 5.3.4.1.5 Köznevek tára (pl. tárgynevek)
- 5.3.4.2 Közös tudásszervezési rendszerek (KOS) felépítése. A kulturális javak tartalmi leírására alkalmas tudásszervezési rendszerek (az egyszerű tárgyszólistáktól a folkszonómiákon át az egyre bonyolultabb struktúrával rendelkező osztályozási rendszerekig, taxonómiáig, tezauruszokig), illetve az egységes használat feltételeinek kidolgozása.
- 5.3.4.2.1 A magyar könyvtári világban széles körben elterjedt ilyen rendszerek az ETO, valamint az OSZK Tezaurusz/Köztzaurusz.
- 5.3.4.3 Közös értelmező szótár kidolgozása. A fentiekben leírt lassú építkezési folyamatokat meg lehet támogatni egy olyan munkacsoport felállításával, amelyben a különböző archívumok képviselőinek kölcsönösen meg kell érteniük és értetniük, hogy saját gyakorlatukban milyen fogalomkészletet használnak. Erre lehet majd egységes fogalomkészletet és közös fogalomhasználati gyakorlatot alapozni.
- 5.4 *Rendezések.* A KÉPMÁS háromféle központi rendezési elve: műszaki, gyűjteményi és tudományos.

- 5.4.1 *Műszaki.* A gyűjtemények anyagának évenkénti, később évenként többszöri központi, állami mentése. A rendezés elve kizárólag számítástechnikai.
- 5.4.1.1 A központi, állami mentés biztosítja a jövő nemzedékek művelődéshez való jogát addig is, amíg a felhasználói letöltések nem oldják meg a problémát.
- 5.4.1.2 A központi, állami mentés lehetővé teszi a MaNDA hivatalos partnerei számára, hogy szükség esetén visszaállíthassák a saját rendszereikben, háttértárolóikon esetleg sérülést szenvedett tartalmaikat.
- 5.4.2 *Gyűjteményi.* Alapvetően a közgyűjtemények saját elvei szerint történik a rendezés, a központi metaadattárra építve. A rendezéshez speciális keresőfelületek tartoznak. A gyűjteményekben már meglévő vagy készülő adatbázisok integrációja a következő területeken történik meg:
- 5.4.2.1 Földrajz (kartográfiai adatok és műholdas felvételek)
- 5.4.2.2 Régészeti topográfia, múzeumi leltárak és fényképes tárgyleírások
- 5.4.2.3 A magyar nyelv (szótári és nyelvtani adatok)
- 5.4.2.4 Könyvek és kéziratok (bibliográfia és szövegtár)
- 5.4.2.5 Levéltári dokumentumok (fondjegyzék és dokumentumtár)
- 5.4.2.6 Zene (kották és hangzó állományok)
- 5.4.2.7 Építészet és képzőművészet (szöveges leírások és képi állományok)
- 5.4.2.8 Film (szöveges dokumentumok, álló- és mozgóképi állományok)
- 5.4.2.9 Színház és más előadóművészetek (szöveges dokumentumok, állóképek, mozgóképi és hangállományok)
- 5.4.2.10 Tudomány (MTMT, Humanus, EPA, MATARKA, egyetemi és akadémiai repozitóriumok stb.)
- 5.4.3 *Tudományos.* A MaNDA kezdeményező jelleggel tudományos mintarendezéseket tesz közzé.
- 5.4.3.1 A rendezések a tudományos közösség tagjai által szabályszerűen bővíthetők. A tudomány természete miatt a rendezések egymás mellett, egyenrangúan helyezkednek el; közöttük értékkülönbséget tenni kizárólag a tudományos közösség tagjai jogosultak.
- 5.4.3.2 Szakadatbázisok készülnek a következő területeken:
- 5.4.3.2.1 Magyarország földrajza
- 5.4.3.2.2 Magyar történelem
- 5.4.3.2.3 A magyar nyelv és Magyarország nyelvei
- 5.4.3.2.4 Magyar zene
- 5.4.3.2.5 Magyar képzőművészet és építészet
- 5.4.3.2.6 Magyar színház- és filmművészet
- 5.4.3.2.7 Magyar irodalom
- 5.4.3.2.8 Magyar tudomány
- 5.4.3.2.9 Mai magyar digitális kultúra
- 5.4.4 A nyílt archívumi filozófiának megfelelően a MaNDA szabványos metaadatai bármely szolgáltatás gazdája számára szabadon hozzáférhetőek, saját, önálló szolgáltatások építésére felhasználhatóak.
- 5.4.4.1 A kultúra sokszínűségét, illetve a kulturális fogyasztási igények sokféleségének kiszolgálását csak úgy lehet elérni, ha a navigációs útvonalak sokirányúságát nem korlátozzuk, még a tudomány szempontjaival sem. Természetesen meg kell különböztetnünk a tudomány fegyelmét vállaló rendezéseket azoktól, amelyek nem tudományosak, noha kétségtelenül jogosultak a létezésre.

6 Összegzés

- 6.1 Két feladatának együttes teljesítésével a MaNDA megteremti az egyablakos művelődés lehetőségét, a digitalizált nemzeti kulturális örökséghez való közvetlen és akadálymentes hozzáférést.
- 6.2 Ily módon a MaNDA kulcsfontosságú szerepet tölt be a nemzeti kultúra továbbélésének biztosításában, amennyiben közvetít a magyar kulturális örökség és a digitális kor embere között.
- 6.3 A digitális kultúrára végső soron ugyanaz érvényes, mint a kulturális örökség egészére: elemei csak a folyamatos használat útján tarthatóak életben.